

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Δικτυογραφία

(Μαρτυρίες, σχέδια μαθημάτων, υλικό σχετικά με το Ολοκαύτωμα και τη Ναζιστική Γερμανία)

Επιλέγουμε κεντρικές ιστοσελίδες (Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδας, Yad Vashem, United States Holocaust Memorial Museum, Anne Frank Museum, Muzeum Auschwitz – Birkenau) με πλούσιο αρχειακό υλικό, όπως φωτογραφίες, έγγραφα, φιλμ, μαρτυρίες επιζώντων, καθώς και προτάσεις για διδακτικές προσεγγίσεις. Παρατίθενται οι αρχικές σελίδες και απομένει να αναζητηθεί το αντικείμενο ενδιαφέροντος (αρχείο, εκπαιδευτικό υλικό, σχέδια μαθημάτων). Επιπλέον, παρατίθεται η ιστοσελίδα με σχετικό υλικό από το σεμινάριο για τη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Μάρτιος 2012) στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο και το σεμινάριο για την Προσέγγιση του Ναζιστικού Φαινομένου στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση του ΕΚΠΑ (Φεβρουάριος 2013), με εισηγήσεις και παρουσιάσεις. Το κινηματογραφικό αρχείο του Steven Spielberg και το φωτογραφικό αρχείο της Ναζιστικής Γερμανίας του περιοδικού LIFE παρέχουν ανεκτίμητο οπτικοακουστικό και φωτογραφικό υλικό αντίστοιχα.

www.jewishmuseum.gr

<http://www.ushmm.org/museum/exhibit/focus/greek/>

www.yadvashem.org (βλ. Educational Material και lesson plans)

<http://www.annefrank.org/en/Education/>

<http://holocaustseminar2012.blogspot.gr/> (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο)

www.arch.uoa.gr/filesadmin/arch.uoa/uploads/drast_hist/fasismos_ekpaid/

(Τμήμα Ιστορίας – Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας του ΕΚΠΑ)

en.auschwitz.org/lekcja/1 (The “Auschwitz — Concentration and Extermination Camp”online lesson) Muzeum Auschwitz-Birkenau (Μουσείο Άουσβιτς-Μπιρκενάου)

Φωτογραφικό υλικό

Ναζιστική Γερμανία

Life/Time: life.time.com/history

it.scrib.com/doc/12588702/Nazi-Germany-Color-Photos-from-Life-archive

http://www.ushmm.org/wlc/el/media_list.php?mediatype=ph

Νύχτα των Κρυστάλλων

United Human Rights Council

http://www.unitedhumanrights.org/Genocide/history_of_the_holocaust.htm

Στρατόπεδα συγκέντρωσης, Γκέτο

<http://www.zwoje-scrolls.com/shoah/camps.html>

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/ccphototoc.html>

<http://library.thinkquest.org/5026/ghettos.html>

<http://motlc.learningcenter.wiesenthal.org/pages/t025/t02556.html>

[wiesenthal.org/pages/t025/t02556.html](http://motlc.learningcenter.wiesenthal.org/pages/t025/t02556.html)

[t02556.html](http://motlc.learningcenter.wiesenthal.org/pages/t025/t02556.html)

Κινηματογραφικό υλικό

Αρχείο Steven Spielberg

<http://www.spielbergfilmarchive.org.il/links.htm>

Επιλογή 20 ταινιών σχετικά με το Ολοκαύτωμα¹

1. Η Λίστα του Σίντλερ (Sindler's list, 1993)

Στην Πολωνία κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Γερμανός βιομήχανος Όσκαρ Σίντλερ σταδιακά δείχνει έμπρακτο ενδιαφέρον για την τύχη των Εβραίων εργατών του, αφού συνειδητοποιεί το είδος των διώξεων τις οποίες υφίστανται από τους Ναζί. Βαθμιαίος εξανθρωπισμός ενός αμοραλιστή και υλιστή. Αληθινή ιστορία. Ακριβής και έγκυρη κινηματογραφική απόδοση του μηχανισμού εξόντωσης των Εβραίων (195').

Σκηνοθέτης: Steven Spielberg

Ηθοποιοί: Liam Neeson, Ralph Fiennes, Ben Kingsley, Caroline Goodall

2. Η επιλογή της Σόφι (Sophie's Choice, 1982)

Η γοητευτική Σόφι, μια επιζήσασα των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης, αγωνίζεται να βρει νόημα για να συνεχίσει να ζει. Η τραγική της ιστορία αποκαλύπτει ένα αγιάτρευτο τραύμα στον νεαρό συγγραφέα-αφηγητή ο οποίος είναι ερωτευμένος μαζί της και προσπαθεί να κατανοήσει τη συμπεριφορά της. Πραγματεύεται τον εφιάλτη και τη μοναξιά των επιζώντων (150'). Για μεγαλύτερους μαθητές.

Σκηνοθέτης: Alan J. Pakula

Ηθοποιοί: Meryl Streep, Kevin Kline, Peter MacNicol, Rita Karin

3. Η Ζωή Είναι Ωραία (La vita e bella) (1997)

¹ Τα κριτήρια της επιλογής των κινηματογραφικών ταινιών εμπεριέχουν το προσωπικό στοιχείο, όμως ακολουθούν βασικές παιδαγωγικές αρχές και σκοπούς. Μπορούν να προβληθούν ολόκληρες ή αποσπάσματα, αλλά με σχετική προετοιμασία και συγκεκριμένους διδακτικούς στόχους. Από τις προτεινόμενες ταινίες, δύο, η «Σόφι Σολ» και «Τα Παιδιά του Σουίγκ» δεν αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα αλλά θεωρούμε ότι συνεισφέρουν στην κατανόηση του ναζιστικού φαινομένου και της στάσης του γερμανικού πληθυσμού της εποχής.

Ένας Ιταλο-εβραίος ζει μια ρομαντική ιστορία μέσα από το πηγιαίο χιούμορ του το οποίο επιστρατεύει μαζί με την ανεξάντλητη φαντασία του για να ερμηνεύσει τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και να προστατεύσει το γιο του. Αμφιλεγόμενη, με ιστορικές ανακρίβειες, ωστόσο, κατάλληλη για μια πρώτη εισαγωγή στο θέμα σε μαθητές Γυμνασίου (116')

Σκηνοθέτες: Roberto Benigni, Rod Dean

Ηθοποιοί: Roberto Benigni, Nicoletta Braschi, Giorgio Cantarini, Giustino Durano

4. Ολοκαύτωμα (Holocaust, 1978, τηλεοπτική μίνι-σειρά)

Η ιστορία του αγώνα μιας εβραϊκής οικογένειας να επιβιώσει από τον τρόμο, τη συστηματική περιθωριοποίηση και την εξόντωση τα οποία επιβάλλουν οι Ναζί στην κοινότητά τους. Η θρυλική αμερικανική σειρά έκανε γνωστό το γεγονός του Ολοκαυτώματος σε όλη την υφήλιο και καθιέρωσε, ουσιαστικά, τον ομώνυμο όρο για τον αφανισμό Εβραίων (475'). Δέχτηκε οξεία κριτική από τον Έλι Βιζέλ, μεταξύ άλλων.

Σκηνοθέτης: Marvin J. Chomsky

Ηθοποιοί: Meryl Streep, Joseph Bottoms, Tovah Feldshuh, Rosemary Harris

5. Ο Πιανίστας (The Pianist, 2002)

Ένας Πολωνο-εβραίος μουσικός αγωνίζεται να επιβιώσει στο γκέττο της Βαρσοβίας κατά τη διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου. Ρεαλιστική απεικόνιση των συνθηκών διαβίωσης και των προβλημάτων επιβίωσης του εβραϊκού πληθυσμού (150').

Σκηνοθέτης: Roman Polanski

Ηθοποιοί: Adrien Brody, Thomas Kretschmann, Frank Finlay, Emilia Fox

6. Ευρώπη Ευρώπη (Europa Europa 1990)

Ένα αγόρι στη Ναζιστική Γερμανία προσπαθεί να κρύψει την εβραϊκή του καταγωγή και κατατάσσεται στη Χιτλερική Νεολαία (112'). Για μαθητές Λυκείου.

Σκηνοθέτης: Agnieszka Holland

Ηθοποιοί: Solomon Perel, Marco Hofschneider, René Hofschneider, Julie Delpy

7. Αμήν (Amen, 2002)

Κατά τη διάρκεια του 2ου Π.Π. ο αξιωματικός των SS Kurt Gerstein προσπαθεί να ενημερώσει τον Πάπα Πίο τον 12ο για την μεταφορά των Εβραίων στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και την εξόντωσή τους με τη χρήση του αερίου Cyclon B. Ο νεαρός Ιησούιτης ιερέας Riccardo Fontana τον βοηθά στην προσπάθειά του αυτή. Η ταινία θίγει το θέμα της ηθικής ευθύνης της εκκλησίας και του επιστημονικού κόσμου και προκάλεσε την οργισμένη αντίδραση του Βατικανού όταν προβλήθηκε. Ιδανική για τη Γ' Λυκείου σε συνδυασμό με την προσέγγιση του αντίστοιχου θέματος στην Έκφραση- Έκθεση. (132')

Σκηνοθέτης: Κώστας Γαβράς

Ηθοποιοί: Ulrich Tukur, Mathieu Kassovitz, Ulrich Mühe, Michel Duchaussoy

8. Το Αγόρι Πίσω από το Συρματόπλεγμα (The Boy in the Striped Pyjamas, 2008)

Κατά τη διάρκεια του Β'Π.Π. ο οκτάχρονος γιος του διοικητής ενός στρατοπέδου συγκέντρωσης προσπαθεί να ερμηνεύσει την πραγματικότητα με αφοπλιστική αθωότητα. Η απαγορευμένη φίλια του με έναν έγκλειστο συνομήλικό μικρό Εβραίο, από την άλλη μεριά του φράκτη δημιουργεί διάφορα προβλήματα. Ευρηματικό, αν και με προβλήματα ακρίβειας στην αναπαράσταση, για μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου (94'). Μπορεί να συνδυαστεί και με την μαρτυρία του εγγονού του Hoes από το ντοκιμαντέρ «Τα παιδιά του Χίτλερ».

Σκηνοθέτης: Mark Herman

Ηθοποιοί: Asa Butterfield, David Thewlis, Rupert Friend, Zac Mattoon O'Brien

9. Συνομωσία (Conspiracy 2001 τηλεταινία)

Αναπαράσταση της Συνόδου του Wannsee , όπου οι Ναζί αποφάσισαν την Τελική Λύση της εξόντωσης των Εβραίων της Ευρώπης. Εξαιρετικοί ηθοποιοί και ρεαλιστική αναπαράσταση, διασκευή της αντίστοιχης γερμανικής ταινίας της δεκαετίας του '80 (96'). Για μαθητές Λυκείου.

Σκηνοθέτης: Frank Pierson

Ηθοποιοί: Kenneth Branagh, Clare Bullus, Stanley Tucci, Simon Markey

10. Άννα Φρανκ (Anne Frank: The Whole Story 2001 Mini σειρά)

Η ιστορία της 12χρονης Άννας Φρανκ, η οποία παρακολουθεί τον παραλογισμό της ναζιστικής κατοχής στο Άμστερνταμ κλεισμένη σε μια σοφίτα με την οικογένειά της. Το ημερολόγιό της καταγράφει τη φωνή της χαμένης γενιάς της. Ιδανικό για Γυμνάσιο και Λύκειο (120')

Σκηνοθέτης: Robert Dornhelm

Ηθοποιοί: Ben Kingsley, Hannah Taylor Gordon, Brenda Blethyn, Tatjana Blacher

11. Μπεντ (Bent 1997)

Ο Μαξ είναι ομοφυλόφυλος και μεταφέρεται στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Νταχάου από το ναζιστικό καθεστώς. Προσπαθεί αρχικά να αρνηθεί την ταυτότητά του, φορώντας το κίτρινο άστρο των Εβραίων αντί για το ροζ τρίγωνο των ομοφυλόφυλων. Στο στρατόπεδο γνωρίζει και ερωτεύεται τον Χορστ, έναν συγκρατούμενό του ο οποίος φορά με υπερηφάνεια το ροζ τρίγωνο. Ο Μαξ βαδίζει προς τη συνειδητοποίηση και τη συγκρότηση ταυτότητας μέσα από ανείπωτους εξευτελισμούς. Για μαθητές Λυκείου με ωριμότητα (105')

Σκηνοθέτης: Sean Mathias

Ηθοποιοί: Lothaire Bluteau, Clive Owen, Mick Jagger, Brian Webber

12. Η Γενναία Καρδιά της Ιρένα Σίντλερ (The Courageous Heart of Irena Sendler 2009-τηλεταινία)

Η ιστορία της Ιρένα Σίντλερ, μιας κοινωνικής λειτουργού, μέλους της Πολωνικής αντίστασης κατά τη διάρκεια του Β'Π.Π. και η οποία συνελήφθη από τους Ναζί. Η Ιρένα Σίντλερ έσωσε 2.500 χιλιάδες μικρά Εβριόπουλα από το γκέττο της Βαρσοβίας τα οποία τα φυγάδευε με παράτολμο και ευρηματικό τρόπο. Αληθινή ιστορία, κατάλληλη για Γυμνάσιο και Λύκειο (95')

Σκηνοθέτης John Kent Harrison

Ηθοποιοί: Anna Paquin, Marcia Gay Harden, Goran Visnjic, Nathaniel Parker

13. Η Σύνοδος του Βάνζεε (Die Wannseekonferenz, 1942 -τηλεταινία)

Μια ακριβής, σε πραγματικό χρόνο (ακριβώς 85 λεπτά – όσο κράτησε το πραγματικό γεγονός) γερμανική αναπαράσταση της διαβόητης Συνόδου του Βάνζεε. Παρουσιάζεται καταχρηστικά ο χάρτης με τα φέρετρα αναφορικά με την Judenfrei Εσθονία. Για μαθητές Λυκείου.

Σκηνοθέτης: Heinz Schirk

Ηθοποιοί: Dietrich Mattausch, Gerd Böckmann, Friedrich G. Beckhaus, Robert Atzorn

14. Η Δίκη της Νυρεμβέργης (Judgement at Nuremberg Trial, 1961)

Το 1948, ένα αμερικανικό δικαστήριο στην κατεχόμενη Γερμανία, δικάζει τέσσερις Ναζί δικαστές για εγκλήματα πολέμου. Καλή για να χρησιμοποιηθούν κάποια αποσπάσματα. Για μαθητές Γ' Λυκείου (186')

Σκηνοθέτης: Stanley Kramer

Ηθοποιοί: Spencer Tracy, Burt Lancaster, Richard Widmark, Marlene Dietrich

15. Η ανακωχή (Truce, 1997)

Βασισμένη στο ομώνυμο αυτοβιογραφικό βιβλίο του Primo Levi (La tregua). Η βάσανος ενός διανοούμενου ο οποίος προσπαθεί να κατανοήσει και να ερμηνεύσει το ναζιστικό παραλογισμό και να αποφύγει τον πνευματικό θάνατο (125'). Για μαθητές Λυκείου.

Σκηνοθέτης: Francesco Rosi

Ηθοποιοί: John Turturro, Rade Serbedzija, Massimo Ghini, Stefano Dionisi

16. Η αριθμητική του διαβόλου (The Devil's Arithmetic 1999, τηλεταινία)

Άλλη μια αφήγηση του Ολοκαυτώματος μέσα από την οπτική μιας μοντέρνας έφηβης. Η 13χρονη Χάννα Στεμ διαμαρτύρεται και περιφρονεί τα εβραϊκά της ήθη και αισθάνεται κούραση για την «υποχρέωση της ανάμνησης» του Ολοκαυτώματος. Παραπέμποντας στο Μάγο του Οζ, κατά τη διάρκεια της παραδοσιακής εβραϊκής τελετής του Σεντέρ, ανοίγει την πόρτα και βρίσκεται κρατούμενη σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης στην Πολωνία του 1940. Έτσι, ως κρατούμενη πλέον, πρέπει να χρησιμοποιήσει τη γνώση που έχει για το μέλλον ώστε να επιβιώσει στο παρελθόν και να επανεκτιμήσει τη σημασία της διατήρησης της μνήμης (95').

Σκηνοθέτης: Donna Deitch

Ηθοποιοί: Kirsten Dunst, Brittany Murphy, Paul Freeman, Mimi Rogers

17. Σφραγισμένα χείλη (The Reader, 2008)

Λίγα χρόνια μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ένας έφηβος γνωρίζεται με μια αινιγματική, εσωστρεφή νέα γυναίκα και για ένα καλοκαίρι βιώνει εκείνον τον έρωτα που καμιά φορά σε σημαδεύει για όλη σου τη ζωή. Χαρακτηριστικό της ηρωίδας η ανάγκη της να της διαβάσουν βιβλία. Σύντομα, εκείνη εξαφανίζεται και αργότερα εκείνος, ως φοιτητής νομικής σχολής, την ξαναβρίσκει κατηγορούμενη σε δίκη. Το θέμα της ατομικής ευθύνης στο έγκλημα της γενοκτονίας των Εβραίων μέσα από το ζήτημα της ανάγνωσης, της γραφής και του λόγου ως οχημάτων επιβίωσης και κατανόησης της πραγματικότητας. Απαιτητικό φιλμ για πολύ ώριμους μαθητές (123’).

Σκηνοθέτης: Stephen Daldry

Ηθοποιοί: Kate Winslet, Ralf Fiennes, Bruno Gantz, Lena Olin, Fölker Bruch

18. Σόφι Σολ (Sophie Scholl, Die Letzten Tage, 2005)

Η ταινία παρακολουθεί τη σύλληψη και τις τελευταίες ημέρες της Σόφι Σολ και του αδελφού της, την ανάκριση και την καταδίκη της. Εκπροσωπώντας τη μεγαλύτερη, ίσως, αντιστασιακή κίνηση στη Γερμανία, την οργάνωση “White Rose” κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κυριαρχίας η Σόφι Σολ υψώνει το ανάστημά της στην πανίσχυρη ναζιστική μηχανή και συντρίβεται.

Σκηνοθέτης: Marc Rothemund

Ηθοποιοί: Julia Jentsch, Gerald Alexander Held, Fabian Hinrichs

19. Τα παιδιά του Σουίγκ (Swing Kids, 1993).

Η ιστορία μιας ομάδας εφήβων στη ναζιστική Γερμανία τα μέλη της οποίας αγαπούν την απαγορευμένη τζαζ μουσική σουίγκ από τις Η.Π.Α. Η μουσική, ο χορός και η διασκέδαση υποχωρούν καθώς εδραιώνεται ο ασφυκτικός κλοιός των Ναζί. Τα μέλη του γκρουπ υποχρεώνονται να γίνουν μέλη της ναζιστικής νεολαίας και ο καθένας χωριστά να κάνει κάποιες σκληρές επιλογές σχετικά με το σωστό ή το λάθος, την ηθική και τη συνείδησή του ώστε να επιβιώσει. Πολύ καλή ταινία για Γυμνάσιο και Λύκειο, με εξαιρετική μουσική. Για τους μαθητές του λυκείου, προτείνουμε να προσεγγιστεί παράλληλα με το μυθιστόρημα του Έρικ Λάρσον, «Στον Κήπο με τα Θηρία» (μτφ. Α. Μιχαηλίδης, Μεταίχμιο, Αθήνα 2011), ένα συναρπαστικό χρονικό της ανόδου του Γ΄ Ράιχ, μέσα από τα μάτια μιας οικογένειας αμερικανών διπλωματών στο Βερολίνο τη δεκαετία του 30.

Σκηνοθέτης: Thomas Carter

Ηθοποιοί: Robert Sean Leonard, Christian Bale, Frank Whaley, Barbara Hersey

20. Φιλιά εις τα παιδιά (2012)

Το πολυβραβευμένο έργο του Βασίλη Λουλέ, ένα από τα ελάχιστα ελληνικά ντοκιμαντέρ με θέμα τη γενοκτονία των Ελλήνων Εβραίων κατά τη διάρκεια του Β΄Π.Π. Καταγράφει τις αφηγήσεις πέντε εβραϊόπουλων, της Ροζίνας, της Ευτυχίας, της Σέλλυς, του Σήφη και του Μάριου, που βίωσαν την γερμανική κατοχή ως παιδιά εβραϊκών οικογενειών σε διαφορετικά μέρη της Ελλάδας και που, χάρη στη βοήθεια ορισμένων χριστιανών, κατάφεραν να γλιτώσουν από τα ναζιστικά κρεματόρια. Οικογενειακές φωτογραφίες των ηρώων, αρχαικό υλικό από την καθημερινή ζωή εβραϊόπουλων στις δεκαετίες τριάντα και σαράντα, επιλεγμένες σκηνές από ταινίες μυθοπλασίας, super-8 από το προσωπικό αρχείο της οικογένειας της Σέλλυς, εικόνες από το Άουσβιτς τραβηγμένες από το κινητό τηλέφωνο του Μάριου, σκηνές από ντοκιμαντέρ του φωτογράφου Κώστα Μπαλάφα, πρωτότυπο ιστορικό αρχαικό υλικό και τέλος σκηνές που έχει τραβήξει ο ίδιος ο σκηνοθέτης που συνδέονται με τρόπο άμεσο ή υπαινικτικό με την εμπειρία των παιδιών την περίοδο πριν, μετά και στη διάρκεια της γερμανικής κατοχής δομούν το ντοκιμαντέρ.

Το φιλμ θα πρέπει να προβληθεί σε μια τάξη προετοιμασμένη και ώριμη.

Πρόσθετο υλικό πηγών: Κείμενα

Θέμα: πώς οικοδομείται και ποια είναι η φύση του Ναζι εγκληματία. Ζητήματα ηθικής.

1. Η εκπαίδευση των SS

«Χρησιμοποιώντας τη γλώσσα του Παυλώφ πρέπει να προσδιορίσουμε την εκπαίδευση των SS ως δημιουργία ενός ορισμένου δυναμικού στερεότυπου, ενός τέτοιου μηχανισμού εξαρτημένων ανακλαστικών που σε ορισμένες καταστάσεις της ζωής δεν θα αποτύγχανε στην πράξη ποτέ.

Στόχος της εκπαίδευσης ήταν η μετατροπή των SS σε ρομπότ με τη μέθοδο της δημιουργίας σ' αυτούς ορισμένων τύπων στερεότυπης συμπεριφοράς, η πρόκληση αντίδρασης σε ορισμένα ερεθίσματα με τρόπο δεδομένο και μη μεταβαλλόμενο, με τον αποκλεισμό της δυνατότητας κριτικής στάσης, τόσο σε ό,τι αφορά τα κίνητρα όσο και σε ό,τι αφορά τις αντιδράσεις τους. Ορισμένες λέξεις και ορισμένα σύμβολα έπρεπε να θέτουν σε κίνηση συγκεκριμένες στερεότυπες πρωτόγονες ψυχικές διαδικασίες και στερεότυπο τρόπο δράσης. Λέξεις όπως «κομμουνιστής», «εβραίος», «εγκληματίας» κλπ. έπρεπε ακαριαία να δημιουργούν επιθετική στάση. Κάθε διαταγή έπρεπε να προκαλεί ανακλαστικό τρόπο δράσης, ως αντίδραση σε δεδομένο ηχητικό ερέθισμα.

Η κατανόηση του ψυχισμού των SS είναι δυνατή μάλλον στη βάση των νόμων της φυσιολογίας των ανώτερων λειτουργιών του νευρικού συστήματος, παρά στη βάση καθαρά ψυχολογικών όρων. Γιατί από τους ανθρώπους αυτούς εξουδετέρωσαν σκόπιμα και συστηματικά, στο πλαίσιο των καθηκόντων που τους ανέθεταν, τους ψυχικούς εκείνους μηχανισμούς που ελέγχουν τις παρορμητικές δράσεις, αδυνατίζαν με σύστημα και συνέπεια την αυτόνομη κριτική σκέψη, τα υψηλότερα αισθήματα, την ικανότητα συγκράτησης των επιθετικών τάσεων μέσω των ηθικών αισθημάτων. Οι μέθοδοι αυτές, που στόχευαν στην απανθρωποποίηση του ατόμου και τη μετατροπή του σε ρομπότ με στερεότυπες, κατεξοχήν πρωτόγονες και μη επιδεχόμενες συγκράτησης, ανακλαστικές αντιδράσεις, έπρεπε

να διαμορφώσουν έναν ορισμένο, ιδιόμορφο τύπο ακρωτηριασμένου ανθρώπινου ψυχισμού, χαρακτηριστικό για τους SS, στους οποίους ο χιτλερισμός βρήκε, για αυτό ακριβώς, τους ιδανικότερους εκτελεστές των σχεδιαζόμενων εγκλημάτων.

Ήδη, και μόνον η φασιστική ιδεολογία ευνοούσε ουσιαστικά την υποβάθμιση της νόησης και του υπέρμετρου ρόλου της στις λογικές διαδικασίες. Η ιδεολογία αυτή ήταν στο έπακρο αντιρασιοναλιστική, λειτουργούσε με μύθους και προλήψεις, αντιπαρέβαλλε το ένστικτο στη λογική. Οι αντιπνευματικές και αντιρασιοναλιστικές θεωρίες της στηρίζονταν σε εννοιολογικές μυθοποιήσεις: ο νορντικός μύθος (Nordic legend), η μυθολογία της πράξης, η μυστικιστική προσέγγιση του αίματος, του έθνους, του φύρερ, μαζί με το δόγμα της αρχηγίας, ανήκαν στον κύκλο των σχεδόν μαγικών δοξασιών που ακύρωναν την αντίληψη του ανθρώπου ως homo rationalis. Η αδιάκοπα ασκούμενη μυθοποίηση της Ιστορίας, η υποκλοπή σοσιαλιστικών συνθημάτων για σκοπούς αντεπαναστατικούς κατέστρεφαν συστηματικά την κριτική στάση του πολίτη του Γ' Ράιχ απέναντι στα δημαγωγικά χιτλερικά συνθήματα.

Η παράλυση στους SS κάθε διάθεσης για κριτική σκέψη έπρεπε να συνοδεύεται από την καταστροφή, επίσης, των από παλιά δημιουργημένων τρόπων συναισθηματικής αντίδρασης στον τομέα των ανώτερων συναισθημάτων. Η υποβάθμιση στον τομέα της νόησης έπρεπε να πάει ταίρι με ταίρι με τη συναισθηματική υποβάθμιση. Υποδειγματικός SS δεν μπορούσε να είναι παρά μόνο ένα τέτοιο άτομο που στον ίδιο βαθμό έπαψε να σκέπτεται κριτικά και στερήθηκε των αντίστοιχων συναισθηματικών αντιδράσεων, προπαντός δε της συγκίνησης μπροστά σε γεγονότα που στον μέσο άνθρωπο προκαλούν ζωηρή συναισθηματική αντίδραση και ορισμένο τρόπο δράσης.

Ο Ρούντολφ Ες στη διάρκεια της εξέτασης περιέγραψε πώς γινόταν η εκπαίδευση των SS από την άποψη αυτή, πώς τους επεξεργάζονταν και τους παραμόρφωναν ψυχικά, προετοιμάζοντάς τους για τον κατοπινό τους ρόλο, ως αυτόματων εκτελεστών των διαταγών. Ο Φύρερ έχει πάντα δίκιο και η θέλησή του είναι υπόθεση ιερή για τον SS. Κάθε διαταγή από τον ανώτερο, που είναι πάντοτε έκφραση απόφασης παρμένη στο ανώτατο κλιμάκιο της εξουσίας και αποτελεί πραγμάτωση της βούλησης του αλάθητου Φύρερ, πρέπει να εκτελείται χωρίς καμία σκέψη. Όταν ακούς διαταγή δεν μπορείς να την υποβάλεις σε οποιαδήποτε σκέψη, δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε ανάλυση του περιεχομένου της, πρέπει να εκτελείται αμέσως. Ο SS δεν έχει δικαίωμα κριτικής των εντολών που παίρνει. Είναι ανεπίτρεπτη, όχι μόνο οποιαδήποτε κριτική των αποφάσεων της ηγεσίας, αλλά οποιαδήποτε άλλη σκέψη, πέρα από την ακριβή εκτέλεσή τους. Κάθετί που είναι ατομικό πρέπει να το καταπνίξεις μέσα σου, πρέπει να χάσεις το εγώ σου. Πρέπει να πιστεύεις φανατικά στον Φύρερ και την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία, όπως ακριβώς ο φανατικός πιστεύει στη θρησκεία του.

Ο Χίτλερ δίδασκε στους πιο στενούς του συνεργάτες ότι «η συνείδηση είναι επινόηση εβραϊκή και ακρωτηριασμός του ανθρώπου. Είμαστε και θέλουμε να είμαστε βάρβαροι, γιατί αυτό είναι τίτλος τιμής - πρέπει να είμαστε άγριοι, η αγριότητα και η βάναυση δύναμη επιβάλλονται στη μάζα - πρέπει να κατανικήσουμε μέσα μας τον άνθρωπο».

Αναφορά του Πολωνού ψυχιάτρου, ψυχολόγου και κοινωνιολόγου Στανισλάβ Μπατάβια ο οποίος είχε διενεργήσει μια διεξοδική ψυχιατρική και ψυχολογική

εξέταση του Ρούντολφ Ες το 1947, προκειμένου να αναλύσει τα ψυχολογικά σύνδρομα των χιτλερικών εγκληματιών πολέμου.

(Λ. Μαυροειδή, «Πρόλογος», στο Ρούντολφ Ες, *Αυτοβιογραφία. Η ζωή και η δράση του*, μτφ. Λ. Μαυροειδής, Νεφέλη, Αθήνα 1996, σ.σ. 38-40. Παραπέμπει στο Η. Rushing, *Gespräche mit Hitler*, Europa Verlag 1940, p. 32, 81, 210, 231).

2. Η φύση του εγκληματία: ο άνθρωπος δίπλα μας

«Φυσικά, μπορούν να τεκμηριωθούν με σχετική ακρίβεια βαθμοί ποινικής ευθύνης που επιτρέπουν να καταδικαστούν μερικοί και οι υπόλοιποι να αφεθούν αντιμέτωποι με τη συνείδησή τους, αν και εφόσον έχουν. Θα ήταν πολύ πιο εύκολο από το να θεσπίζονται νόμοι εκ των υστέρων, όπως συνέβη στη Νυρεμβέργη. Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση το έκαμαν χωρίς κανένα κριτήριο. Για ποιο λόγο απαγχόνισαν το Στράιχερ, αυτόν τον άξεστοι χωριάτη που δεν είχε καμία ουσιαστική εξουσία, αλλά όχι το μοχθηρό Έριχ φον ντεμ Μπαχ-Ζελέφσκι; Για ποιο λόγο απαγχόνισαν τον προϊστάμενό μου Ρούντολφ Μπραντ και όχι το δικό του, τον Βολφ; Για ποιο λόγο απαγχόνισαν τον υπουργό Φρικ και όχι τον υφιστάμενό του Στούκαρτ, που έκανε όλη τη δουλειά για λογαριασμό του; Ο Στούκαρτ ήταν ένας ευτυχισμένος άνθρωπος, που λέρωνε τα χέρια του μόνο με μελάνι, ποτέ με αίμα. Ας το ξεκαθαρίσω για μια ακόμη φορά: δεν προσπαθώ να ισχυριστώ ότι δεν είμαι ένοχος για εκείνο ή το άλλο γεγονός. Εγώ είμαι ένοχος, εσείς δεν είστε, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία. Αλλά πρέπει να σας πω ότι θα μπορούσατε να είχατε κάνει όσα έκανα. Ίσως με λιγότερο ζήλο και ίσως με λιγότερη απόγνωση, εν πάση περιπτώσει, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. **Πιστεύω ότι δικαιούμαι να καταλήξω στο συμπέρασμα πως η νεότερη ιστορία έχει αποδείξει ότι, μέσα σε ένα σύνολο δεδομένων συνθηκών, όλοι οι άνθρωποι, ή σχεδόν όλοι, κάνουν ό,τι τους λένε.** Και συγχωρέστε με, αλλά είναι ελάχιστες οι πιθανότητες να αποτελούσατε την εξαίρεση, όπως δεν την αποτέλεσα κι εγώ. Αν γεννηθήκατε σε μια χώρα ή μια εποχή όπου όχι μόνο κανείς δεν έρχεται να σκοτώσει τη γυναίκα και τα παιδιά σας, αλλά και κανείς δε σας ζητάει να σκοτώσετε τις γυναίκες και τα παιδιά άλλων, τότε να μακαρίζετε το Θεό και να πορεύεστε εν ειρήνη. Όμως να έχετε πάντα ετούτο στο νου σας: είστε πιο τυχεροί από μένα, όχι καλύτεροί μου. Επειδή, **αν πιστεύετε αλαζονικά ότι είστε καλύτεροι από εμένα, εδώ караδοκεί ο κίνδυνος.** Πολλοί αρέσκονται να αντιπαραθέτουν το κράτος, ολοκληρωτικό ή όχι, στο συνηθισμένο άνθρωπο, τον κοριό, ή το καλάμι. Ξεχνούν, όμως, ότι το κράτος αποτελείται από ανθρώπους, περισσότερο ή λιγότερο συνηθισμένους, που ο καθένας έχει τη ζωή του, την ιστορία του, τη μοίρα του, η οποία κάποια ημέρα τον βάζει από τη «σωστή μεριά» ενός τουφεκιού ή μιας σελίδας χαρτιού, ενώ άλλοι άνθρωποι βρίσκονται από τη «λάθος μεριά». Η πορεία της ζωής ενός ανθρώπου οφείλεται πολύ σπάνια στην επιλογή ή σε μια προδιάθεση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα θύματα δε βασανίστηκαν και δεν εκτελέστηκαν επειδή ήταν καλοί άνθρωποι και οι δήμιοι που

τα βασάνισαν κακοί. Θα ήταν λίγο αφελές να το πιστεύουμε και αρκεί να γνωρίζει κανείς πώς λειτουργεί η γραφειοκρατία, ακόμη και αυτή του Ερυθρού Σταυρού, για να πειστεί. Εξάλλου, ο Στάλιν απέδειξε με εύγλωττο τρόπο τον ισχυρισμό μου, μετετρέποντας κάθε γενιά δημίων σε θύματα της επόμενης γενιάς, χωρίς να λείψουν ποτέ οι δήμιοι. Ο μηχανισμός του κράτους είναι σαθρός όπως η άμμος. Υπάρχει επειδή όλοι συμφωνούν να υπάρχει, ακόμη και τα θύματά το, πολύ συχνά μάλιστα μέχρι την τελευταία στιγμή. Χωρίς τον Ες, τον Άιχμαν, τον Γκογκλίτσε, τον Βισίνσκι, αλλά επίσης χωρίς τους σιδηροδρομικούς που χειρίζονταν τα κλειδιά των σιδηροτροχιών, τους κατασκευαστές μπετόν και τους λογιστές των υπουργείων, ένας Στάλιν ή ένας Χίτλερ δεν θα ήταν παρά φουσκωμένοι ασκοί και αδύναμα φόβητρα. Ο ισχυρισμός ότι η πλειονότητα όσων διαχειρίστηκαν τις διαδικασίες της εξόντωσης δεν ήταν παρά σαδιστές και ανώμαλοι είναι πλέον κοινός τόπος. Φυσικά, σαδιστές και διεστραμμένοι υπάρχουν σε όλους τους πολέμους και είναι αλήθεια ότι έχουν διαπράξει ακατονόμαστες ωμότητες. [...] Αν αμφιβάλλετε, ρωτήστε τους Γάλλους στρατηγούς πόσα προβλήματα αντιμετώπισαν και αυτοί στην Αλγερία με στρατιώτες που ήταν αλκοολικοί, βιαστές και δολοφόνοι των αξιωματικών τους. Αλλά δεν είναι αυτό το ζήτημα. Διεστραμμένοι υπάρχουν παντού και πάντα. Τα ήσυχα πρόσωπα των πόλεων μας βρίθουν από παιδόφιλους και ψυχοπαθείς, τα άσυλά μας είναι γεμάτα με μανιακούς μεγαλομανείς· μερικοί αποτελούν, πραγματικά, πρόβλημα: σκοτώνουν δύο, τρεις, δέκα, ακόμη και πενήντα ανθρώπους – έπειτα το ίδιο το κράτος που θα τους χρησιμοποιούσε χωρίς τον παραμικρό ενδιασμό σε έναν πόλεμο τους συνθλίβει σαν τα κουνούπια που έχουν ρουφήξει πολύ αίμα. Αυτοί οι άρρωστοι άνθρωποι δεν είναι τίποτα. Αντίθετα, **οι συνηθισμένοι άνθρωποι από τους οποίους αποτελείται το κράτος – ιδίως σε χαλεπούς καιρούς - αποτελούν τον πραγματικό κίνδυνο.** Ο πραγματικός κίνδυνος γαι την ανθρωπότητα είμαι εγώ, είστε εσείς».

(Jonathan Littell, *Ευμενίδες*, μτφ. Α. Φιλιππάτος, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα, 2008, σ.σ. 30-32)

3. «Η κοινοτοπία του κακού»

«Μερικά χρόνια πριν, όταν κάλυπτα δημοσιογραφικά τη δίκη του Άιχμαν, μίλησα για την *κοινοτοπία του κακού* και δεν εννοούσα με αυτό μια θεωρία ή ένα δόγμα αλλά μάλλον ένα γεγονός, το φαινόμενο των κακών πράξεων που διαπράχτηκαν σε γιγαντιαία κλίμακα, οι οποίες δεν μπορούν να αποδοθούν σε κάποια ιδιαίτερη προστυχιά, παθολογία ή ιδεολογική πεποίθηση του δράστη, του οποίου το μόνο ίσως χαρακτηριστικό γνώρισμα ήταν η εξαιρετική επιπολαιότητά του. Όσο τερατώδεις και αν ήταν οι πράξεις, ο δράστης δεν ήταν ούτε τερατώδης, ούτε σατανικός, και το μόνο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που θα μπορούσε να διακρίνει κανείς τόσο στο παρελθόν όσο και στη συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια

της δίκης και της ανακριτικής διαδικασίας ήταν κάτι ολότελα αρνητικό: δεν ήταν ανοησία αλλά μια παράξενη σχεδόν αυθεντική ανικανότητα να σκεφτεί».

(H. Arendt, "Thinking and Moral Considerations: A Lecture", στο *Social Researcher*, 38/3, Autumn 1971, σ. 417).

4. Ο ιδανικός πολίτης της ολοκληρωτικής εξουσίας

«Ο ιδανικός πολίτης της ολοκληρωτικής εξουσίας, όπως δεν κουράζεται η Άρεντ να συμπεραίνει, δεν είναι ο φανατικός οπαδός αλλά ο άνθρωπος που δεν μπορεί να κάνει το διαχωρισμό μεταξύ γεγονότος και μύθου (δηλαδή αγνοεί την πραγματικότητα της εμπειρίας) και μεταξύ αλήθειας και ψεύδους (αγνοεί τους κανόνες της σκέψης). Ένας τέτοιος συνδυασμός δεν έγινε εφικτός ποτέ στο παρελθόν σε κανένα είδος καθεστώτος. Ποια είναι η εμπειρία που τον επέτρεψε; Μα ακριβώς η απομόνωση του ανθρώπου ως προς την πολιτική σφαίρα και η αποξένωση από τους συνανθρώπους του, η απόλυτη στέρηση συμμετοχής στον κόσμο. Μια από τις ριζικότερες και πιο απελπιστικές εμπειρίες του ανθρώπου, που είχε ως αιτία την οικονομική κατάρρευση και την κοινωνική αποσάρθρωση των μαζικών κοινωνιών».

(Π.Κουφοπούλου, «Επίμετρο: Το πορτρέτο ενός Ναζί ή Ως πού είναι ικανός να φτάσει ένας κοινός ταχυδρόμος» στο Χάννα Άρεντ, *Ο Άιχμαν στην Ιερουσαλήμ. Έκθεση για την κοινοτοπία του κακού*, μτφ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Αθήνα 2009, σ.σ. 239-240. Παραπέμπει στο H. Arendt, *Το Ολοκληρωτικό Σύστημα*, μτφ. Γ. Λάμψα, Ευρύαλος, Αθήνα 1988. Σ.σ. 253,272,273).

Β. Σακκά